Józef Bazylak, Jan Bielecki

Problem psychologicznego podejścia do formowania dojrzałej religijnej osobowości

Studia Philosophiae Christianae 25/1, 221-236

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Studia Philosophiae Christianae
ATK
25(1989)1

JÓZEF BAZYLAK, JAN BIELECKI

PROBLEM PSYCHOLOGICZNEGO PODEJŚCIA DO FORMOWANIA DOJRZAŁEJ, RELIGIJNEJ OSOBOWOŚCI

1. Wprowadzenie. 2. Specyfika zdrowej, dojrzałej osobowości. 3. Badania dotyczące powiązań życia religijnego z osobowością i określenia jego roli w formowaniu osobowości. 4. Zakończenie.

1. WPROWADZENIE

Dzisiejszy człowiek jest zagrożony zniknięciem dotychczasowego systemu bezpieczeństwa, jak też eliminowania najbardziej ludzkich wartości: prawdy, dobra i wartości religijnych. Przejawiają się one: a) w kryzysie prawdy spowodowanym „dominacją scjentystyczno-technologicznego modelu poznania, zaciskającego horyzonty poznawcze człowieka, deformację informacji..., zwielokrotnioną przez środki masowego przekazu, kształtowaniem czysto utylitarnych schematów myślenia, brakiem nastawienia na refleksję i kontemplację, brakiem odpowiedzialności za słowo mówione i pisane", b) kryzysie dobra (wartości moralnych), kryzysie wartości religijnych. Rodzi się przeto ogromny niepokój, który sięga korzeni istnienia człowieka w świecie, jego przyszłościowego istnienia [1].

We współczesnej cywilizacji człowiek zagrożony jest przeto nie tylko pod względem fizycznym czy społecznym, ale też występuje zagrożenie jego prestiżu społecznego, zawodowego, moralnego, zablokowanie praktyk religijnych [2]. A przecież z chwilą ukształtowania się bytu człowieka, pisze wybitny znawca teilhardowskiej wizji człowieka Czesław Bartnik, wszystko okazało się zwrócone ku niemu. Człowiek wyjaśnia świat, a świat wyjaśnia człowieka. Człowiek jest centrum świata i dlatego z punktu widzenia człowieka widzi się świat,

[1] Zdybicka Z. I.: *Religia a osobowy model kultury*, W: *W kierunku religijności* (Red.) Bp B. Bejze, Warszawa 1983, s. 284—285.

[2] Ostrowska K.: *Funkcjonowanie osobowości w sytuacji zagrożenia*, *Studia PhilosophiaeChristianae*, Warszawa 1987, Nr 1, s. 135.

poznaje i rozumie [3]. Nie kto inny, ale właśnie człowiek winien mieć prymat nad rzeczą, nad materią, rozwojem techniki i jej następstwami. Dlatego świat współczesny potrzebuje wyzwolenia człowieka, odwołania się do jego sumienia i odpowiedzialności osobowej, moralnej i społecznej i dlatego na nim winno budować się wszystko [4]. Żeby można współczesnemu człowiekowi zagrożonemu zniknięciem dotychczasowego systemu bezpieczeństwa pomóc, trzeba zachować prawa Boże, które muszą kierować rozwojem techniki i jej następstwami. W rozwolu i utrwaleniu takich wartości jak prawda, dobro, wartości religijne, można oczekiwać pomocy od wielu dyscyplin naukowych i ich wzajemnej współpracy. Chodzi tu o współpracę między teologami a historykami, psychologami, socjologami, filozofami i przedstawicielami wielu innych dziedzin mających za swój przedmiot bardziej praktykę niż teorię.

Istnieje dzisiaj olbrzymia literatura religijna dotycząca problematyki formowania „religijnej osobowości". Literatura ta zajmuje się głównie różnymi „religijnymi i duchowymi" środkami mającymi uczynić człowieka bardziej religijnym i bardziej doskonałym. Nie ma jednak precyzyjnych studiów nad tym, czy osobowość religijna jest tożsama z osobowością psychicznie zdrową, dobrze przystosowaną, z osobowością dojrzałą. Analiza życiorysów niektórych świętych i osób wysoce religijnych pozwala dostrzec w ich osobowościach najszlachetniejsze elementy takie jak miłość ku Bogu, poświęcenie się dla innych ludzi, praca dla dobra innych itp.

Ponieważ dla praktyki formowania dojrzałej osobowości jest ważne jakie elementy się na nią składają dlatego poświęcimy trochę miejsca na rozważenie tego problemu.

2. SPECYFIKA ZDROWEJ, DOJRZAŁEJ OSOBOWOŚCI

Większość współczesnych psychologów, mówiąc o osobowości ma zazwyczaj na myśli jakąś organizację całokształtu życia psychicznego jednostki. I tak np. znany psycholog angielski Eysenck określa osobowość jako względnie trwałą organizację charakteru, temperamentu, intelektu oraz konstrukcji fizycznej osoby, determinując specyficzny sposób przystosowania się jednostki do otoczenia [5].

[3] Bartnik Cz.: *Teilhardowska wizja człowieka.* W: *Materiały problemowe,* Warszawa 1981, s. 57—68.

[4] Kard. Wyszyński S.: *O człowieku, jego prawach i społeczeństwie,* „Znak", Kraków 1982, Rok XXXIV, październik (10), s. 1188—1195.

[5] Eysenck H. J.: *The Structure of Human Personality,* Mthuen, London 1970, s. 2.

Według Warrena i Carmichela osobowość jest jednolitą psychiczną organizacją ludzkiej istoty na określonym etapie jej rozwoju, obejmującą charakter, intelekt, temperament, uzdolnienia, postawy moralne i wszelkie inne postawy wytworzone w ciągu życia jednostki.

Cytowany często w literaturze psychologicznej Allport ujmuje osobowość jako dynamiczną organizację tych psychofizycznych systemów jednostki, które determinują jej specyficzny sposób przystosowania się do otoczenia.

Na organizację zwaną osobowością składa się wiele różnych cech. Możemy powiedzieć, że osobowość składa się z cech temperamentu, charakteru, z cech zwanych postawami, popędami i potrzebami psychicznymi, uzdolnieniami, nawykami, właściwościami obrazu siebie, emocjami, uczuciami, właściwościami woli, mechanizmami obronnymi, wtalizmem, energią, zainteresowaniami.

Jedni psychologowie poprzestają na wyodrębnieniu w organizacji zwanej osobowością ważniejszych, z ich punktu widzenia, grup cech, inni próbują konstruować z cech jeszcze większe „organizacje", czy jak się je nazywa elementy struktury osobowości — zwane typami, wymiarami lub czynnikami osobowości.

Problem struktury dojrzałej, dobrze przystosowanej i niedojrzałej, źle przystosowanej osobowości interesują się autorzy uprawiający psychologię osobowości, higienę psychiczną, psychologię kliniczną, lekarze, księża, socjologowie, pedagodzy.

Zachodzi przeto pytanie — co składa się na osobowość dojrzałą, dobrze przystosowaną?

Na ustalenie zespołów cech i reakcji składających się na osobowość dojrzałą, dobrze przystosowaną, sprawnie funkcjonującą wywierały i nadal wywierają wpływ obok postępu w naukach medycznych i psychologicznych doktryny filozoficzne, ruchy społeczne, poglądy etyczne, doktryny polityczne.

W wielu istniejących dzisiaj modelach dojrzałej i sprawnie funkcjonującej osobowości odnajdujemy elementy, które przeniknęły z systemów filozoficznych: Arystotelesa, stoików, św. Tomasza, Schopenhauera, Marksa.

Na wielu koncepcjach dojrzałej i sprawnie funkcjonującej osobowości zaciążyła Arystotelesowska doktryna etyczna zachowania umiaru i „złotego środka".

Arystoteles oparł swoją koncepcję człowieka jakbyśmy dzisiaj powiedzieli dojrzałego i dobrze przystosowanego, na pod-

stawach doświadczalnych. Uczniowie należący do jego szkoły obserwowali i zapisywali objawy typowego zachowania ludzi żyjących w czasach współczesnych Arystotelesowi. Powstało w ten sposób kilkadziesiąt charakterystyk przeciętnego zachowania, znanych z niekompletnej postaci jako tzw. charaktery.

Dochowało się sporo z nich w pracy Teofrasta zatytułowanej *Charaktery* [6]. W dziele tym mamy opis typowy, przeciętnych zachowań pospolitych, zwyczajnych ludzi: schlebianie, gadulstwo, chamstwo, uniżoność, plotkarstwo, rozrabianie, bezwstyd, sknerstwo, tępotę itp.

Zdaniem Arystotelesa właściwe postępowanie człowieka, jego jak pisze działalność etyczna, czyli to, co dzisiaj nazywalibyśmy dojrzałą czy dobrze przystosowaną osobowością, dojrzałym czy dobrze przystosowanym zachowaniem polega na zachowaniu średniej miary, którą określa rozum — między dwoma krańcowymi sposobami zachowania się, które noszą nazwy przeciwnych charakterów.

W dziedzinie namiętności na przykład działalność etyczna — pisze autor *Etyki Nikomachejskiej* — „dotyczy doznawania namiętności i postępowania, w których nadmiar jest błędem, niedostatek przedmiotem nagany, środek zaś przedmiotem pochwał i czymś właściwym" [7]. Zatem człowiek winien trzymać się średniej miary między zuchwałością, lekkomyślnością i niewrażliwością na przyjemności powinno być umiarkowanie. Szczerość jest średnią miarą między rozrzutnością a chciwością. Poczucie własnej wartości, uzasadniona duma (człowiek słusznie dumny) powinna być średnią miarą między zarozumiałością a przesadną skromnością. Słuszne oburzanie się, doznawanie przykrości z powodu powodzenia tych, którzy na powodzenie nie zasługują jest środkiem między zawiścią a radością z powodu niepowodzenia drugich [8].

Prawie w każdym z licznych modeli dojrzałej, dobrze przystosowanej osobowości możemy odnaleźć rysy normatywnego zachowania, jakie ustalił Arystoteles.

Oto przykłady występujących w literaturze modeli dojrzałej dobrze przystosowanej, sprawnie funkcjonującej osobowości.

a) Koncepcja dojrzałej osobowości według Allporta.

---

[6] Teofrast: *Pisma wybrane*, T. I., *Pisma filozoficzne i wybrane pisma przyrodnicze*, Warszawa 1963.

[7] Arystoteles: *Etyka Nikomachejska*, Kraków 1956, s. 57, PWN.

[8] j.w., s. 60—66.

Allport wymienia trzy grupy właściwości składających się na dojrzałą osobowość:

— Posiadanie dobrze rozwiniętego i rozbudowanego obrazu siebie,
— Nabywanie obiektywnych postaw wobec siebie, wyrażających się w umiejętności wglądu w siebie, w znajomość siebie i w poczuciu humoru,
— Posiadanie własnego skrystalizowanego światopoglądu.

Rozwój i rozbudowanie własnego obrazu siebie polega, zdaniem Allporta, na tym, aby ograniczyć swoje skłonności egoistyczne i liczyć się z dobrem i interesami innego człowieka. Egoizm jest symptomem osobowości dziecięcej, niedojrzałej.

Rozwój i poszerzenie własnego Ja, własnego obrazu siebie polega między innymi na nabywaniu i rozwijaniu autentycznych i autonomicznych zainteresowań, na rozwoju zainteresowań innymi ludźmi, ich sprawami. Wyraża się to w posiadaniu przyjaciół, posiadaniu dzieci, rozwijaniu zainteresowań kulturą, polityką.

Rozszerzenie własnego obrazu siebie polega także na wbudowaniu w siebie niektórych schematów zachowania innych ludzi. Dokonuje się to przez interesowanie się ludźmi, naśladowaniu ich, odczuwanie do nich sympatii.

Ważnym elementem zdrowej osobowości jest wypracowany własny światopogląd. Pisząc o światopoglądzie ma Allport na myśli głównie wypracowanie przez człowieka własnej hierarchii wartości. Wbudowane w siebie skale wartości służą jako czynnik integrujący scalający, jednoczący funkcjonowanie osobowości. Jest to jednocześnie czynnik ukierunkowujący główny strumień aktywności człowieka, tak że staje się ona nastawiona na realizowanie uznawanych za główne wartości np. wartości estetycznych, religijnych, ekonomicznych, politycznych władzy, nauki itp. [9].

Popularna i często cytowana jest eklektyczna, wzorowana na różnych autorach koncepcja „optymalnie funkcjonującej osobowości" Maslowa.

b) Maslowa koncepcja dojrzałej osobowości.

Człowiek dojrzały pisze Maslow, ujawnia poczucie bezpieczeństwa, czuje się człowiekiem wspólnoty w której żyje i jest przekonany, że grupa w której żyje akceptuje jego osobowość i działanie.

[9] Allport G. W.: *Personality a Psychological Interpretation,* Constable andcomp ., London 1949, s. 217—231.

W stosunkach z ludźmi zachowuje się naturalnie i reaguje spontanicznie. Jest odprężony, wolny od obronnej „drażliwości" w stosunkach międzyludzkich nie jest agresywny, umie się szczerze i naturalnie śmiać.

Posiada realistyczny obraz siebie. Nie ujawnia zbyt wielkiego mniemania o sobie, nie ma zbyt wyidealizowanego obrazu siebie, nie pragnie realizować nieosiągalnych dla niego celów życiowych. Ujawnia umiarkowany stopień miłości własnej. Zna swoje możliwości, swoje mocne i słabe strony, swoje prawdziwe motywy działania, tajne pragnienia, obszary działań kompensacyjnych.

Jego reakcje emocjonalne są adekwatne czy proporcjonalne do siły działających nań bodźców i nacisków. Nie jest zahamowany, oziębły, zalękniony. Kontroluje swoje uczucie, ale nie jest przy tym zahamowany. Odczuwa i umie okazywać ludziom sympatię, miłość, zaufanie, umie odczuć zadowolenie z życia i życiowych przyjemności.

Umie i ujawnia gotowość opanowania zachowań i impulsów zakazanych i nieaprobowanych przez grupę społeczną, w której żyje. Umie także ujawniać bez popadania w konflikty z innymi — własną aktywność, ambicję, współzawodnictwo.

Osobowość dobrze przystosowana charakteryzuje się także tym, że człowiek godzi się na przeżywanie uczucia miłości, sympatii, akceptuje własną miłość do kogoś, obdarza go opieką i akceptuje miłość i opiekowanie się ze strony innych.

Skala wartości, normy moralne są stabilne, nie zmieniają się od okazji do okazji. Jednak człowiek nie stosuje się do nich w sposób sztywny i wobec zmiennych warunków życia zachowuje się w sposób elastyczny, dostosowując się do zmian.

Człowiek dobrze przystosowany nie przeżywa częstych konfliktów wewnętrznych, w działaniu jest wszechstronny, ujawnia różnorodność zainteresowań, umie się koncentrować na aktualnym działaniu [10].

c) Koncepcja dojrzałej osobowości w ujęciu Combsa i Snygga.

Combs i Snygg interesują się głównie właściwościami obrazu siebie, jakie powinna mieć jednostka o dojrzałej osobowości.

Najważniejsze w dojrzałej osobowości jest to, aby obraz siebie był pozytywny, aby człowiek wierzył, że jest zdolny do walki z życiem, aby traktował siebie jako osobę, która jest

[10] Maslow A. H., Mittelman D.: *Abnormal Psychology*, Harper, New York 1941, s. 38—43.

równie wartościowa jak inni ludzie i aby czuł się równy z innymi.

O pozytywnym obrazie siebie mówi się wtedy, kiedy człowiek uważa siebie za w pełni normalnego, nie dopatruje się w swoim zachowaniu czegoś dziwacznego i ekscentrycznego, nie czuje się wobec ludzi nieśmiały i zakłopotany, a także nie oczekuje, że może spotkać się z dezaprobatą i odrzuceniem przez innych.

Postawy wobec innych człowieka dojrzałego odznaczają się według Combsa i Snygga tym, że nie odrzuca od siebie oraz nie odczuwa nienawiści do ludzi o innych poglądach, skali wartości i stylu życia. Nie próbuje dominować nad innymi, nie odmawia innym ludziom uznania i nie uważa, że są od niego mniej wartościowi. Człowiek taki interesuje się aktywnie innymi ludźmi, pragnie coś pożytecznego dla ludzi robić i przyjmuje ze spokojem zarówno należne mu oznaki uznania i aprobaty społecznej, jak i objawy krytycyzmu.

Ważną właściwością człowieka o dojrzałej osobowości jest akceptacja tych właściwości, jakie posiada, godzenie się z nimi, akceptowanie pobudek swego działania i branie odpowiedzialności za swoje działanie [11].

Jak już wspomnieliśmy istnieje wiele różnych poglądów na temat specyfiliki cech i reakcji osobowości składających się na dojrzałą, zdrową osobowość. Oto co na temat różnych definicji zdrowej osobowości pisze znawca tej problematyki Jourard. Zestawia on poglądy na cechy specyficzne dla zdrowej psychicznie osobowości różnych autorów od psychoanalityków do egzystencjalistów. Zamieszcza krótkie wzmianki o tym, co na temat zdrowej osobowości pisał Freud, Adler, Sullivan, Maslow, Rogers, Rank i wielu innych autorów.

Pisząc na temat koncepcji zdrowej osobowości Freuda stwierdza, że Freud nie opracował jakiejś precyzyjnej koncepcji zdrowej osobowości, ponieważ interesowała go patologia, a szczególnie nerwice osobowości.

Według Freuda na zdrowie psychiczne składa się zdolność do miłości i do efektywnej pracy. Zdolność ta ma miejsce wtedy, kiedy zachodzi harmonia między trzema elementami osobowości: *Id, Ego* i *Super-Ego*. Wtedy kiedy *Ego* jest silne, człowiek nie zużywa za wiele energii na działanie mechanizmów obronnych i kiedy miejsce *Id* zajęte jest przez *Ego*. Zdro-

[11] Combs A. W., Snygg D.: *Indyvidual Behavior*, (Ed.) N. Harper, New York 1959, s. 266.

wa osobowość potrafi zaspakajać swoje potrzeby nie narażając się przy tym na poczucie winy.

Dla Adlera najważniejszą cechą zdrowej osobowości jest posiadanie tzw. *Gemeinschaftsgefühl*, czyli poczucie wspólnoty z innymi ludźmi i poczucie więzi społecznej. Posiadanie tego poczucia wyraża się między innymi w tym, że człowiek spostrzega swoich bliźnich jako istoty wartościowe, mające autentyczną wartość, a nie jako źródła zagrożenia czy narzędzia realizacji jakichś swoich celów.

Według Ranka zdrową osobowość cechuje — twórczość, indywidualność i afirmacja własnej woli.

Rank uważa artystę — twórcę za szczytowy wytwór ludzkiego rozwoju. Artysta według Ranka to ktoś, kto odważa się kształtować rzeczywistość według własnej woli i posiada dość odwagi aby zaznaczyć swoją odrębność wobec zbiorowości ludzi. Zdrowej osobowości towarzyszy odwaga osiągnięcia poziomu indywidualnej, odrębnej osoby, odwaga wyrażenia własnej odmienności wobec innych oraz odwaga bycia twórczym i oryginalnym w różnych dziedzinach życia.

Dla Fromma zdrowa osobowość to taka, która ma do siebie i do życia produktywne nastawienie. Oznacza to między innymi, że jest zdolna do miłości własnej i do kierowania się miłością w stosunkach z innymi ludźmi. Zdrowa osobowość potrafi posługiwać się rozumem w poznaniu i rozumieniu świata, jest zdolna do efektywnej i wydajnej pracy, do uprawiania sztuki czy rzemiosła i tworzenia w ten sposób nowych wartości.

Do nastawień nieproduktywnych zalicza Fromm nastawienia receptywne, tezauryzatorskie, eksploatatorskie i merkantylne. Ludzie, którzy posiadają takie nastawienia, żyją zmuszając innych do ofiarowywania im różnych rzeczy (nastawienia receptywne), dążą do posiadania największej ilości różnych dóbr i rzeczy i wykorzystują innych stosując siłę lub przebiegłość, traktują własną osobowość jak towar, którego wartość wyznaczana jest przez popyt i podaż.

Wreszcie Sullivan utrzymuje, że cechą zdrowej osobowości jest adekwatne spostrzeganie i ocenianie innych ludzi to jest takie, w którym spostrzega się te cechy i zachowania, które ludzie rzeczywiście posiadają. Każdy człowiek dąży do osiągnięcia zadowolenia z życia i poczucia bezpieczeństwa. Człowiek o zdrowej osobowości uzyskuje zadowolenie życiowe (satysfakcję) zaspakajając swoje potrzeby organiczne, pożywienia, seksualne, wypoczynku, zaś poczucie bezpieczeństwa zyskuje,

kiedy zdobywa szacunek i uczucia innych ludzi oraz posiada określoną pozycję społeczną, z tym, że poczucie bezpieczeństwa nie oznacza, że nie przeżywa się od czasu do czasu poczucia zagrożenia.

Egzystencjaliści tacy np. jak Kirkegard, Sartre, Heidegger, Tillich, Buber mają według Jourarda specyficzny pogląd na zdrową osobowość.

Według egzystencjalistów jedynie człowiek posiada zdolność wyboru własnych działań i kształtowania dostępnego innym obrazu własnej osoby „esencji". Człowiek o zdrowej osobowości przyjmuje odpowiedzialność za własne czyny, podejmuje decyzje i dąży do „przekroczenia" tego, co może go ograniczać. Ogranicza zaś najczęściej ową wolność wyboru presja społeczeństwa skłaniająca do zachowań konformistycznych, lęk przed stresami życia oraz nacisk uczuć i konieczność zaspakajania biologicznych popędów.

Zdrowa osobowość zdaje sobie sprawę z tych presji jakie te bezosobowe siły na nią wywierają i dokonuje odpowiednich wyborów podporządkowując się jednym z tych sił i przeciwstawiając innym. W ten sposób zdrowa osobowość dokonując określonych wyborów „tworzy" siebie i posiada odwagę „by być". Zdrowa jednostka uważa siebie za osobę, nie zaś za zbiór ról społecznych, czy też narzędzie w rękach i mocy innych ludzi, państwa czy własnych popędów.

Innych ludzi traktuje też jako osoby a nie narzędzia, współżycie z ludźmi opiera na dialogu, a nie na bezosobowym stosunku. Zdrowa osoba zdaje sobie sprawę z własnego istnienia i wie, że to ona sama, nie zaś inni ludzie, państwo, rodzice, jest odpowiedzialna za swoje życie, za jego bieg. Człowiek najpełniej uświadamia sobie swoje własne istnienie, gdy odważnie zda sobie sprawę z faktu, że kiedyś umrze. Zdanie sobie sprawy z faktu, że nasze dni są policzone i że tylko od nas zależy czy wykorzystamy życie w pełni, jest równoznaczne z przebudzeniem się do istnienia. Przebudzenie się do własnego istnienia, przyjęcie odpowiedzialności za własne życie, odnalezienie w sobie odwagi by „być" i traktowanie innych ludzi nie jak rzeczy lecz jak osoby i nawiązanie z nimi dialogu, to główne cele formowania zdrowej osobowości.

Jourard wspomina też o poglądach Jurgena Ruescha, dla którego najważniejszą cechą zdrowej osobowości jest umiejętność komunikowania się z innymi ludźmi i o poglądach Williama Blatza, według którego ważną cechą zdrowej osobowości jest oparte na niezależności poczucie bezpieczeństwa.

W opisach Jourarda znajdujemy też poglądy Rogersa na zdrową osobowość, ze szczególnym podkreśleniem terapii Rogersa, która stara się pobudzić ludzi do „życia w zgodzie z własnym istnieniem", co oznacza między innymi odchodzenie od pretensjonalności, sztuczności, „braku autentyczności". Zdrowa osobowość ukazuje się innym taka jaka jest naprawdę w danej chwili. Człowiek o zdrowej osobowości nie stara się ukrywać swoich uczuć i poglądów, mówi to, co myśli, wyraża to co czuje i godzi się na płynące z tego konsekwencje.

Na zakończenie rozważań o specyfice dojrzałej osobowości podaje Jourard wzmiankę o tym jakie właściwości zdrowej osobowości stara się realizować buddyzm *Zen*, że człowiek czuje się nieszczęśliwy, czy choruje na nerwice z powodu zbyt radykalnego zerwania więzi z przyrodą, z bliskimi i z własnym ciałem. Odseparowywuje się od przyrody, swoich bliskich i własnego ciała traci kontakt z „procesem" czy „strumieniem" życia. Istotą tego kontaktu jest spontaniczność. Człowiek rezygnuje ze spontaniczności w przeżywaniu, myśleniu i w zewnętrznym zachowaniu zastępując spontaniczność reagowania wzmożoną kontrolą i sterowaniem swoich myśli, uczuć, wspomnień i czynów. Nastawienie na stałą kontrolę jest zdaniem buddystów szkodliwe dla rozwoju i funkcjonowania osobowości. Praca nad rozwojem zdrowej osobowości, nad „wyzwoleniem", w terminologii tej filozofii, rozpoczyna się wówczas gdy człowiek potrafi przyjąć postawę „bierności", „przyzwolenia na bieg zdarzeń", to znaczy potrafi „odblokować" swojego kontrolującego *Ego* czy „Ja" i przeżywać świat biernie nie analizując go, a jedynie doznając tak jakby to było patrzenie na jakiś film, czekanie na określone strumienie wrażeń i strumienie zdarzeń.

Jak już wspomnieliśmy Jourard zamieszcza swoją charakterystykę zdrowej osobowości. Według niego jednostka o zdrowej osobowości potrafi zaspakajać swoje podstawowe potrzeby na drodze akceptowanych społecznie zachować w spoosób, który nie rodzi problemów osobowościowych. Potrafi ona, w mniejszym lub większym stopniu zaakceptować siebie oraz poświęcić swoją energię i myśli społecznie istotnym celom i problemom wykraczającym poza zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa, miłości czy posiadanie określonej pozycji społecznej [12].

[12] Jourard S. M.: *Wybrane definicje zdrowej osobowości*, 2. Jankowski K. (Ed.): *Przełom w psychologii*, Czytelnik, Warszawa 1978, s. 341—356.

3. BADANIA DOTYCZĄCE POWIĄZAŃ ŻYCIA RELIGIJNEGO Z OSOBOWOŚCIĄ

W ostatnich latach ukazuje się coraz więcej eksperymentalnych badań dotyczących powiązań życia religijnego z osobowością i określenie jego roli w formowaniu osobowości.

Z badań French zdaje się wynikać, że:

— wzrost organizacji postawy religijnej postępuje z wiekiem;
— wysoka organizacja tej postawy wiąże się z preferencją wartości teoretycznych i estetycznych;
— niższa organizacja postawy religijnej łączy się z mniejszym zadowoleniem z siebie, z brakiem samozrozumienia;
— wysoka organizacja postawy religijnej wyklucza procesy tłumienia i regresji, stanowi zaś twórczy element w strukturze osobowości [13].

Mc-Kenna poświęciła prowadzone przez siebie badania w powiązaniu dojrzałości postawy religijnej z cechami osobowości. Otrzymane wyniki pozwoliły autorce na wysunięcie następujących wniosków: jednostki odznaczające się dojrzałą postawą religijną oscylują w rozwoju psychicznym w kierunku dojrzałej osobowości [14].

Badania Eysencka doprowadziły do hipotezy, że introwertycy (w jego rozumieniu) przyjmują łatwo jako swoje aprobowane przez społeczeństwo wzory postępowania, i uważa, że zasadniczo będą stać na gruncie poglądów (społecznych czy religijnych) popierających prawne i etyczne wymogi; natomiast ekstrawertycy (w jego rozumieniu) są mało podatni na uwarunkowania i łatwo ulegają tendencjom przeciwnym [15].

Innym elementem postawy religijnej badał Brown i Lowe. Przedmiotem ich zainteresowań były pozytywne przekonania religijne studentów protestanckich w odniesieniu do ich cech osobowości. Z badań wynika, że osoby wierzące były optymistycznie nastawione na przyszłość, posiadały więcej wiary w siebie i w swoje siły, bardziej harmonijnie współżyły z rodziną. Osoby niewierzące, szczególnie mężczyźni przejawiali znaczny pesymizm [16].

[13] French V. C.: *The Structure of Sentiments*; 1. *Arestament of Theory of Sentiments*, „Journal of Personality", Vol. 15, 1947; 2. *A Preli minary Study of Sentiments.* Tamże, Vol. 16, s. 74—108; 3. *A Study of Philosophico-religious Sentiments. Tamże* Vol. 16, s. 209—244.

[14] Cc-Kenna H. V.: *Religious Attitudes and Personality*; „Journal of Social Psychology", Vol. 5, s. 379—388.

[15] Eysenck H. J.: *The Psychology of Politice*, New York 1957, s. 117.

[16] Brown D. G., Lowe W. L.: *Religious Beliefs and Personality Chracteristies of College Students*, „Journal of Social Psychology" Vol. 33, 1951, s. 103—129.

Problematyką ta zajmowali się również psychologowie w Polsce. Pojawiło się wiele publikacji referujących wyniki badań postaw religijnych. Natomiast nieliczne są badania dotyczące powiązań postaw religijnych z cechami osobowości.

Zdaniem Chlewińskiego religia integruje i ukierunkowuje funkcjonowanie osobowości człowieka. Mówi on o pozytywnych funkcjach religii takich jak:

1) sens życia — religia wyjaśnia w innych wymiarach sens świata i życia przez odniesienie do takeigo porządku, który pozwala na interpretowanie życia, cierpienia, śmierci i innych zdarzeń egzystencjalnych w ramach systemu, wewnątrz którego okazują się one wartościami.

2) system wartości — porządkując i hierarchizując wartości uznawane przez człowieka, religia integruje również jego osobowość.

3) bezpieczeństwo i zaufanie — bezpieczeństwo jest potrzebą zapewniającą zachowanie życia, poczucie integralności psychicznej a także godności osobowej. Religia dając poczucie sensu ich życia daje jednocześnie poczucie ich trwałości i bezpieczeństwa, uwalnia od poczucia zagrożenia.

4) autoidentyfikacja — jednostka poprzez uczestnictwo w różnych obrzędach religijnych, które pozwalają jej przeżyć uznawane wartości wypracowuje istotne elementy własnej identyfikacji.

5) identyfikacja z grupą — jednostka będąc we wspólnocie kościelnej doświadcza specyficznej więzi międzyludzkiej i kształtuje swoją osobowość według określonego ideału.

6) funkcje autopsychoterapeutyczne — religia nadając sens życiu, likwiduje źródło napięć neurotycznych. Oddziaływuje ona psychoterapeutycznie wprowadzając redukcję napięć [17].

Natomiast z badań empirycznych wspomnianego autora wynika, że jednostki, które umieściły wartoości religijne na pierwszym miejscu są bardziej introwertywne i preferują wartości społeczne, a jednostki, które umieściły na ostatnim miejscu, przejawiają raczej ekstrawersję i preferują wartości teoretyczne i estetyczne [18].

Istnieją też próby eksperymentalnego badania związków między intensywnością postawy religijnej a różnymi innymi elementami struktury osobowości.

[17] Chlewiński Z.: *Psychologia religii*, KUL Lublin 1982, s. 61—75.

[18] Chlewiński Z.: *Różnice w postawach wartościujących i w czynnikach osobowości pewnych grup w świetle badań psychometrycznych.* Lublin 1963 (mps KUL), s. 10.

Intensywnością postaw religijnych, czyli jakby siłą ich ciążenia ku przedmiotowi zajął się Prężyna. Na podstawie badań eksperymentalnych stwierdził, że u jednostek intensywnie religijnych wystąpił związek z konwencjonalnością, submisyjnością i brakiem twórczości, zaś u jednostek mniej religijnych — związek z racjonalnością, niezależnością i niekonwencjonalnością [19].

Z badań tego samego autora wynika, że intensywna postawa religijna sprzyja formowaniu się bardziej zintegrowanej osobowości, ułatwia odnajdywanie poczucia sensu życia, wydaje się pomagać w rozwoju mechanizmów przystosowania psychologicznego i społecznego, sprzyja wreszcie formowaniu się większej odporności na frustrację [20].

Badania dotyczące związku postaw religijnych z samodzielnością, względnie niesamodzielnością wykazały, że intensywną religijnością mogą się odznaczać zarówno jednostki samodzielne jak i niesamodzielne [21].

Pawełczyńska uchwyciła związek między rozwojem postawy religijnej a cechami osobowości wyróżniając: poczucie bezpieczeństwa, zadowolenie z życia, społeczne wyobcowanie. Uzyskane dane sugerują, że brak poczucia bezpieczeństwa, niezadowolenie z życia i poczucie osamotnienia znacznie wzmagają się w momencie osłabienia postawy religijnej [22].

Autor niniejszego artykułu przeprowadził badania nad związkami dojrzałej religijności z różnymi grupami cech osobowości. Przedmiotem badań była dojrzała religijność młodzieży rozumiana jako intensywne i zintegrowane z osobowością rozbudowanie pozytywnych postaw religijnych wobec religii katolickiej oraz różne grupy cech i reakcji osobowości, takie jak na przykład: inteligencja, lęk, cechy temperamentu, grupy cech osoboowości ujmowane według koncepcji psychoanalitycznej i koncepcji Cattella.

Po dokonaniu analiz badań kilkusetosobowej grupy młodzieży okazało się, że istnieją liczne związki między postawami religijnymi i strukturą osobowości młodzieży. Najogólniejszy

---

[19] Prężyna W.: *Intensywność postawy religijnej a osobowość*, KUL, Lublin 1973, s. 90—110.

[20] Prężyna W.: *Funkcje postawy religijnej w osobowości człowieka*, KUL, Lublin 1981, s. 156.

[21] Bazylak J.: *Zależność między postawą religijną a samodzielnością młodzieży*. „Novum", Nr 5, Warszawa 1973, s. 20—36.

[22] Pawełczyńska A.: *Dynamika i funkcje postaw wobec religii*. „Studia Socjologiczno-Polityczne" 1961, Nr 10, s. 71—91.

wniosek jest taki, że im większa intensywność i rozbudowanie postaw religijnych tym silniej oscyluje osobowość młodzieży w kierunku syndromów cech i reakcji osobowości specyficznych dla większości modeli dojrzałej i psychicznie zdrowej osobowości.

Młodzież o intensywnie rozbudowanym życiu religijnym ujawnia takie cechy i reakcje osobowości jak inteligencja, powściągliwość, preferowanie tradycyjnych wartości, posłuszeństwo, uległość wobec uznawanych powszechnie moralnych autorytetów, siłę woli, wysokie wymagania moralne i społeczne aspekty postępowania własnego i innych ludzi.

Młodzież ujawniająca intensywne życie religijne ujawnia także zwiększone poczucie bezpieczeństwa, poczucie odpowiedzialności, odporność psychiczną, odporność na naciski opinii publicznej, samokontrolę.

Charakterystyczne dla młodzieży o intensywnym życiu religijnym jest struktura potrzeb psychicznych. Młodzież ta ujawnia duże nasilenie potrzeby psychicznej wyczynu, działania, poznawczej, stowarzyszania się, ale także potrzeby podporządkowania i żywienia oraz opiekowania się kimś [23]. W świetle powyższych wywodów nad badaniami związków postaw z innymi elementami struktury osobowości, po zreferowaniu dotychczasowego stanu badań nad powiązaniami postaw religijnych z cechami osobowości warto przynajmniej zasygnalizować bardzo doniosłe zagadnienie, jakie jest podstawowe źródło postaw, skąd one się głównie biorą. Jest to problem ważny nie tylko dla samej psychologii, ale także dla wszystkich nauk o człowieku oraz dla praktyk mających na celu kierowanie procesami wychowania. W zakresie kształtowania postaw religijnych zwraca się uwagę na ich źródła między innymi takie jak: potrzeby ogólne i jednostkowe, dziedzina informacji o przedmiotach, środowisko życia społecznego oraz różne ruchy religijne np. Ruch „Światło — Życie" itp.

Nowicki prowadził ostatnio badania nad postawami religijnymi młodzieży należącej do Ruchu „Światło — Życie". Materiał badań stanowił 400 osób młodzieży w wieku 16—18 lat, należącej do wspomnianego ruchu oraz taka sama liczbowo grupa eksperymentalna.

Z analizy i interpretacji wyników badań wynika, że młodzież należąca do Ruchu „Światło — Życie", który to Ruch

[23] Bazylak J.: *Postawy religijne młodzieży i ich związki z wybranymi elementami osobowości*, ATK, Warszawa 1984, s. 177—180.

ma nowy model kształcenia postaw religijnych współczesnego chrześcijanina, ma intensywniejszą i bardziej rozbudowaną postawę religijną w porównaniu z badaną grupą eksperymentalną młodzieży wierzącej, ale nie należącej do tego Ruchu [24].

4. ZAKOŃCZENIE

W niniejszym artykule omówiono formowanie dojrzałej osobowości z uwzględnieniem elementów jakie się na nią składają. Omówiono także eksperymentalne badania dotyczące powiązań życia religijnego — postaw religijnych z osobowością i określenia jego roli w formowaniu osobowości.

Zwrócono uwagę na konieczność kształtowania właściwych postaw religijnych współczesnego człowieka, wzmacnianiu i rozwoju ich sfery przekonaniowo-poznawczej, afektywno-dążeniowej i zachowawczej. Główna rola w pełnieniu tych zadań, poza rodzicami przypada kapłanom. Konieczna wydaje się potrzeba poszerzenia wykształcenia teologicznego przyszłych kapłanów o studia psychologiczne. Dzięki znajomości psychologii kapłan będzie mógł nieść praktyczną pomoc w formowaniu osobowości zgodnym ze wskazaniami doktryny religijnej; wzmagać poziom sfery moralnej i religijnej życia psychicznego człowieka oraz zapobiegać degradacyjnym zmianom osobowości poprzez wzmacnianie zdrowia psychicznego i rozwijanie harmonijnej, dobrze przystosowanej osobowości.

Ten kto chce wywołać w osobie drugiego człowieka jakieś pozytywne zmiany powinien być osobą obdarzoną prestiżem, zaufaniem, siłą, aby był „osobą znaczącą", która może coś podopiecznemu dać i czegoś, na czym mu zależy, udzielić. Taką znaczącą osobą jest dla dziecka ojciec czy matka. Dla studenta — profesor wykładowca, dla chorego lekarz, dla praktykującego człowieka — kapłan. Wydaje się jednak, że nie każdy lekarz jest dla chorego osobą znaczącą, a dla praktykującego katolika — ksiądz. Tylko ci będą takimi, którzy są istotnie lekarzami albo duchownymi. Emocjonalna stabilność cechuje stosunkowo niewielu ludzi, a wielu nie jest zdolna do empatii. Dotyczy to wszystkich grup społecznych i wszystkich zawodów. Kapłan kształtując dojrzałe motywy działania jednostki, jej postawy religijne, powinien (może nawet „musi") uporać się z sobą, poznać siebie możliwie najlepiej — uwol-

[24] Nowicki W.: *Różnice w nasileniu i rozbudowie postaw religijnych grup młodzieży uczestniczącej i nie uczestniczącej w Ruchu „Światło — Życie". Studia Philosophiae Christianae*, Warszawa 1988, Nr 1, s. 62—73.

nić się a przynajmniej starać się to uczynić, od tamowanych, negatywnych uczuć. Inaczej pomoc w zakresie kształtowania postaw religijnych będzie mało skuteczna.

DAS PROBLEM DER PSYCHOLOGISCHEN HINFÜHRUNG ZUR BILDUNG DER REIFEN UND RELIGIÖSEN PESÖNLICHKEIT

Zusammenfassung

In der Arbeit wurde die Bildung der reifen Persönlichkeit besprochen mit der Berücksichtung aller Elemente, die sie bilden. Es wurden auch experimentale Forschungen besprochen, die das religiöse Leben betreffen d.h. religiöse Haltungen mit der Persönlichkeit und ihre Aufgabe in der Bildung der Persönlichkeit. Der Autor unterstrich die Notwendigkeit der Bildung der eigentlichen religiösen Haltungen. Er sprach sich für die Stärkung der Überzeugungskraft sowie des Erkenntnis- und des Willensbereiches der religiösen Haltungen aus.